

УДК 340.15:346.5:33.025.3

К.І. АПАНАСЕНКО, канд. юрид. наук, доц., доцент кафедри цивільного, господарського, адміністративного права та процесу Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів

ТОРГОВІ ТА ПРОМИСЛОВІ ПРИВІЛЕЇ ЯК ІСТОРИЧНІ ПРОТОТИПИ ПРАВ ЗА ДОКУМЕНТАМИ ДОЗВІЛЬНОГО ХАРАКТЕРУ

Ключові слова: привілей, документ дозвільного характеру, дозвільна система у сфері господарської діяльності, дозвільні правовідносини, права суб'єктів господарювання.

Досліджено привілеї у сфері торгівлі та виробництва, які надавались окремим особам, станам, організаціям у різні періоди української історії. Автор висловлює гіпотезу і намагається проаналізувати, чи не послужили привілеї історичним взірцем прав за документами дозвільного характеру.

Актуальність теми дослідження. Протягом останніх десятиліть багато країн світу реформували дозвільну систему у сфері господарювання. Були значно ослаблені адміністративні бар'єри для отримання дозволів, видача дозвільних документів почала здійснюватись за принципом «єдиного вікна» і принципом повідомлення, що забезпечило зростання малого бізнесу й інвестицій [1, С. 7]. До цих країн належить і Україна, яка перебирає зарубіжний досвід правового регулювання дозвільних відносин. Ці зміни дозвільного законодавства викликають запитання: чим вони обумовлені, який історичний шлях у правовому регулюванні дозвільних відносин пододала Україна.

Український правознавець П.Д. Юркевич у середині ХІХ ст. відмічав, що у праві є три головні елементи: національний, історичний та раціональний: «... риси народного генія диктують народові кодекс позитивного права і надають законодавству особливого національного характеру» [2, С. 232, 236]. Дослідники історії права стверджують, що чим менше віку має народ, тим сильніше на його позитивному праві позначений характер його історії. Науковці у галузі філософії доходять висновку, що в українців як молодій європейській нації організація правових і державницьких інституцій зараз нагадує спробу побудувати національну ідентичність «за аналогією» — через пошук європейськості знайти українськість [3, С. 6—7]. Тому дослідження історії правового регулювання будь-яких суспільних відносин необхідне в багатьох контекстах (пізнавальному, соціологічному, психологічному та ін.). Вивчення історії дозволяє зробити висновки про правову культуру народу, перешкоджає серйозним похибкам при спробі врегулювати ті чи інші відносини у спосіб, який, як свідчить історичний досвід, є неприйнятним для цього народу. Тому на етапі реформування дозвільної системи у сфері господарської діяльності доцільним видається дослідити історичні аналоги прав за документа-

ми дозвільного характеру. Крім того, вивчення цього питання сприятиме поглибленню наших уявлень про правову природу прав за документами дозвільного характеру.

Постановка проблеми. У своїх попередніх наукових дослідженнях автор поставила питання про те, що права за документами дозвільного характеру можна розглядати в історичній ретроспективі як сучасний аналог привілеїв [4]. Згідно із Законом України «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності» (абз. 4 ст. 1) дозвільний орган зобов'язаний видати суб'єкту господарювання документи дозвільного характеру у разі надання йому права на провадження певних дій щодо здійснення господарської діяльності або видів господарської діяльності. Наприклад, на підставі дозволу на користування надрами суб'єкт господарювання може отримати право (своєрідний привілей) видобувати корисні копалини у межах конкретних ділянок надр, на підставі дозволу на будівництво — будувати земельну ділянку, на підставі інших можливим є розміщення зовнішньої реклами, операції у сфері поводження з відходами, вироблення харчової продукції тваринного походження та інші дії господарського характеру, що є недоступними для переважної більшості інших організацій. Видаючи документ дозвільного характеру, держава наділяє конкретних осіб правом користуватися природними ресурсами протягом певного строку, виробляти окремі види продукції та здійснювати інші дії (діяльність) господарського характеру, які виступають, по суті, привілеєм для окремих осіб. Отже, є підстави розглядати права за документами дозвільного характеру як своєрідний привілей. Причому особа, що користується такими правами, може їх захищати у встановленому законом порядку від порушення з боку інших осіб.

У сучасній правовій науці привілеїв пов'язують із певними виключними правами для фізичних осіб [5]. Дослідники в галузі теорії права, соціологи розглядають привілеїв як поняття, близьке поняттю «пільга». Причому на відміну від пільги як правомірного полегшення, привілеїв розглядається як негативне відхилення, полегшення, не встановлене в законі [6, С. 48], або як пільга, за допомоги якої створюються умови підвищеної комфортності життя для обраного кола осіб, що підриває принцип рівності і соціальної справедливості [7,

С. 16]¹, як незаконна пільга, що створює протизаконні стимули [9, С. 465], різновид пільгового способу регулювання суспільних відносин, коли перевага встановлюється, як правило, виключною нормою і коли законодавець допускає надмірне напрацювання положення суб'єктів [10, С. 166]. В історичній ретроспективі дослідники також розглядають привілеїв через призму виняткових пільг фізичних осіб [11]. З огляду на тривалу практику надання торгово-промислових привілеїв в історичному минулому України, такий односторонній підхід до тлумачення правової природи привілеїв видається несправедливим.

Як відмічала Скуратович І.М. [12, С. 245], «не дивлячись на те, що дану категорію намагалися неодноразово досліджувати в різних її аспектах — філософсько-політичному, економічному, правовому — природа привілеїв ще багато в чому залишається недостатньо вивченою...». На нашу думку, варто проаналізувати наявну в історико-правовій літературі інформацію з питання щодо надання таких привілеїв в історії українських земель і на цій основі спробувати порівняти зміст привілеїв, умови їх надання, сутність і підстави надання прав за документами дозвільного характеру в різні історичні періоди. На основі такої розвідки можливим є здійснення висновків щодо генезису прав за документами дозвільного характеру в сучасному законодавстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Хоча проблема привілеїв є об'єктом уваги учених-правознавців, соціологів, політологів, філософів, істориків, журналістів, діячів політичних партій і громадських організацій [12, С. 245; 5, С. 33], поняття привілею дослідники розглядають переважно у значенні виключних соціальних/майнових прав (негативних виключень) для окремих верств суспільства, окремих фізичних осіб. Цьому присвячені, наприклад, теоретико-практичні дослідження Козюка М.М. [10], Малька О.В. [6], Морозової І.С. [13], Полєніної С.В. [7].

Історію привілеїв, які надавались різним станам суспільства в Україні, в останні десятиліття досліджували історики: Безклубий О.І. [14],

¹ Д.І. Мейер свого часу відмічав, що законодавство, в силу негативного сприйняття привілею суспільним побутом, турбується про знищення привілею, встановленого у попередній період [8, С. 268—269].

Вашук Д.П. [15], Гедьо А.В. [16], Заяць А.Є. [17], Киридон П.В. [18], Кузьменко Ю.В. [19], Стещиц О.С. [20]. Роботи Горяги О.В. [21] і Скуратович І.М. [12, С. 22—24] є поодинокими винятками історико-правових досліджень привілеїв. Науковці в останні роки аналізували: станові привілеї у Польсько-Литовській державі [12, 14], привілеї козацької старшини [21], дворянські привілеї в Російській імперії [22], привілеї партійної радянської номенклатури [18—20; 23—25]; локаційні привілеї населеним пунктам [17, 26, 27], обласні привілеї Волині та Київщини [15]; привілеї членам окремих національних громад Львова у XIV—XVIII ст. [28], ніжинської та мариупольської грецької громад [16].

Постановка завдання. Наявні дослідження феномену привілею не є комплексними, вони присвячуються привілеям для окремих станів суспільства в окремі історичні періоди, привілеям окремих населених пунктів або національних громад міст. Хоча про торговельні та подібні привілеї є згадки в історичній літературі, однак фахові статті з цієї тематики знайти складно. Значно детальніше згадані праці висвітлюють станові майнові привілеї, особливо привілеї у сфері земельних відносин. У науковій літературі привілеї, пов'язані зі здійсненням торгової та виробничої діяльності, в історичній ретроспективі та відносно українських земель детально не досліджувались. Невеликий огляд цього питання робив Р.Б. Шишка [29], але його праця присвячена насамперед привілеям, які надавались винахідникам і авторам у європейських країнах. Науковець доходить висновку, що «...гносеологічно право інтелектуальної власності будувалося з привілею...» [29, С. 200].

Отже, з огляду на відсутність в юридичній літературі подібних досліджень, актуальним видається дослідити історію привілеїв, пов'язаних з торговою чи виробничою діяльністю, на українських землях. У роботі вважаємо за необхідне здійснити короткий огляд українських історичних відповідників (прототипів) документів дозвільного характеру, що надавались державою тим членам суспільства, промисловцям і торговцям, які, на думку тогочасних правителів, найкраще були спроможні здійснювати відповідну господарську діяльність. Автор не бере на себе працю фахового історика права, своїм завданням вважає здійс-

нити авторський аналіз досліджених в українській історіографії привілеїв (їх аналогів), базуючись на розпорошеній інформації за цією тематикою у вітчизняній літературі з питань історії держави та права України.

Виклад основного матеріалу. Базовою для нашого дослідження є категорія привілею. Лінгвістичне тлумачення цього поняття таке. Український словник іншомовних слів [30, С. 761] характеризує привілей як виключне право, перевагу, яка надається кому-небудь. Укладачі Великого тлумачного словника визначають привілей як особливу перевагу, пільгу, яку закон надає окремим станам, класам; певну перевагу когось-небудь, право на виняткове ставлення до себе порівняно з іншими; право на відмінну ознаку [31, С. 926]. Тлумачний словник В. Даля дає подібне визначення: це «виключне право в ремеслах і промислах, особисте право, перевага» [32, С. 403].

В історії людства привілеї були: класовими, що надавались певній групі (класу) людей в силу їх походження, привілеї індивідуальні, які надавались в основному за заслуги перед державою чи монархами, і торгово-промислові привілеї [29, С. 197]. В історії України привілеї отримували також окремі міста (так звані локаційні привілеї, які окрім права на заснування міста надавали новому місту міські права і право проводити торги) [17, 26, 27], представники національних меншин [28]. Щодо класових привілеїв, то на українських землях у часи Речі Посполитої привілеями користувались представники шляхетського стану, міщани [33], за часів Гетьманщини — козацька старшина, дворяни у Російській імперії і бюрократія у радянський період². Як засвідчує аналіз станових привілеїв, вони іноді мали і торгово-промисловий характер — право займатись окремими видами господарської діяльності отримували у середньовічні часи і в Новий час насамперед представники еліти, іноді й інші класи. Такі висновки буде проілюстровано в подальшому.

Використання інструменту привілею для окремих прошарків суспільства дослідники віднаходять ще у рабовласницькі та феодальні

²Про історію станових привілеїв за часів Російської імперії, номенклатурних привілеїв в СРСР та застосування системи привілеїв у сучасних розвинених країнах світу можна ознайомитись, наприклад, у роботі [34].

часи. Прообразами сучасних дозволів можна вважати королівські привілеї цехам та їх окремим членам за часів Середньовіччя. Російський дослідник А.А. Піленко [35, С. 87] та український науковець Р.Б. Шишка [29, С. 196] пов'язують ці привілеї з історією становлення права промислової власності. В інституті королівського привілею можна побачити витоки такого правового інструменту, як документ дозвільного характеру. Суть королівського привілею у Франції полягала в наступному [29, С. 196; 35, С. 87]: за королівським привілеєм конкретна особа отримувала виключне право на виробництво певного товару, іншим особам заборонялось користуватися королівським правом на роботу. При цьому дозволи надавались у кожному конкретному випадку і не завжди тим, хто цього дійсно заслуговував [29, С. 196].

Розквіт привілеїв в історичній науці пов'язують насамперед з періодом Середньовіччя, історичним етапом феодалізму. Як влучно зазначають дослідники, політичним вираженням середньовічного способу виробництва являвся привілей, нерівне для кожного з феодальних станів право [36, С. 340]. Особливостями феодального права було те, що воно носило становий характер, відкрито закріплювало економічну та соціально-політичну нерівність у суспільстві, виступаючи як право-привілей класу феодалів. Члени суспільства наділялись правами й свободами залежно від того, яке місце у феодальній ієрархії вони займали [36, С. 139; 37, С. 195]. Як підмічає Р.Б. Шишка, «...суттю привілеїв є дозвіл як перший і головний їх момент... на той час сам дозвіл розглядався... як милість суверена» [29, С. 196].

Середньовічний розвиток українських земель пов'язаний з існуванням держав Київської Русі, Галицько-Волинської Русі та Речі Посполитої. В останній був дуже розвиненим інститут привілею; привілеї (як юридичний документ монарха) належать до числа найважливіших пам'яток литовсько-руського права XIV—XVI ст. [37, С. 195], вони закріплювали основи суспільного й державного ладу в період до укладення Литовських Статутів [38, С. 105]. «Привілеї» підтверджували норми звичаєвого права, які вже існували, створювали нові права. Один із перших дослідників українського права, проф. М. Чубатий, визначав, що привілеї «...не нормували прав у загальній формі, а установлювали лише норми у формі приват-

них законів для фізичної або юридичної особи, ба навіть для цілих суспільних і етнічних груп» [39, С. 86]. Він поділяв привілейні грамоти на три види: 1) дарчі грамоти, якими князь обдаровував особу (нерухомим майном, сервітутами, правом користування природними ресурсами); 2) привілеї у вузькому значенні цього слова, що встановлювали винятки із загального правила для окремих приватних осіб, станів, міст (зокрема, для шляхти, міст на магдебурзькому праві і євреїв); 3) грамоти охоронного характеру [39, С. 88].

Український історик права Р.М. Лашенко зауважував, що «...великі князі литовські надавали ті або інші фінансово-економічні вільготи окремим землевласникам і інституціям... Приводом для надання таких вільгот звичайно були якісь події, унаслідок яких на певній визначеній території або в певній окрузі встановлювався економічний добробут місцевого населення... в цілях підтримки фінансового або економічного стану тих або інших землевласників — окремих дідичів, також церков, монастирів, міст і т. д. — господарі і видавали їм привілеї на різні фінансово-економічні вільготи; так, наприклад, вони звільняли їх од платежів податків, надавали права для відкриття корчем для продажу спиртних напоїв, на відкриття ярмарків...» [37, С. 195].

Науковець поділяв привілеї на такі категорії: земські, обласні. Привілеї земські надавались великими князями литовськими як окремим особам, так і окремим інституціям, головним чином церквам і монастирям, окремим станам (шляхті, міщанству тощо) чи містам. На підставі цих привілеїв шляхта набула надзвичайно широких прав, зміцнила своє економічне становище, організувала свою шляхетську корпоративну самоуправу і стала панівним у державі станом [37, С. 193—194; 40, С. 28]. Загалом майнового характеру привілеї окремим станам чи їх представникам належали до найчисельніших груп привілеїв [15]: це пожалування на нерухоме майно, організацію ярмарків, будівництво замків. Обласні привілеї (обласні чи уставні земські грамоти) надавались окремим землям з кінця XIV ст. Обласні привілеї стосувались усіх станів суспільства, встановлювали їхні права й обов'язки, підтверджували раніше надані привілеї [40, С. 28]. І.Я. Терлюк також виділяє волосні та міські привілеї (грамоти) [38, С. 106—107]. Волосні

привілеї закріплювали права й повинності населення, міські — виводили міста з-під підпорядкування органів територіальної адміністрації та створювали міські органи.

Інші дослідники поділяють привілеї на пожалувані, охоронні й пільгові, земські [41, С. 120]. Перші стосувались виділення землі, шляхетських титулів, посад, другі приймалися у випадку порушення особистих чи майнових прав певних осіб, пільгові привілеї передбачали звільнення від сплати податків, підсудності. Земські привілеї регулювали відносини з питань місцевого управління, визначали правове становище якоїсь землі у складі держави або взаємовідносини між шляхтою та іншими станами. Варто оговорити, що хоча земські привілеї виступали насамперед джерелами тогочасного конституційного (муніципального) права і передбачали надання суттєвих політичних прав і можливостей, їхньою складовою водночас були норми про економічні права та вольності. У рівній мірі це стосується і магдебурзьких привілеїв, які насамперед передбачали права на самоврядування жителів міст.

Норми магдебурзького права було запозичено Річчю Посполитою з Німеччини, з Польщі німецьке муніципальне право стало поширюватись і на українських теренах. Як дослідив Лашенко Р.М. [37, С. 224], організація українських міст за німецьким зразком почалась уже в XIV ст. і торкнулась перш за все українських земель, які входили до складу Польщі. Магдебурзьке право прийшло в українські міста разом із німецькими колоністами, спочатку стосувалось тільки німців, а пізніше поширилось на всіх міщан. Вперше на українських землях магдебурзьке право з'явилося в останній період існування Галицько-Волинської держави, коли його отримало місто Сянок (1339 р.) [38, С. 83; 42, С. 174]³. Останнім часом у науковців з'явилась нова інформація щодо першого міста з магдебурзьким правом в

Україні, вказується про отримання його спочатку містами Закарпатської України з 1329 р. [43, С. 503].

Серед перших міст, які отримали магдебурзьке право, — Львів (1356 р.), Кам'янець-Подільський, Кременець (1431), Луцьк (1432), Смотрич, Хмельник, Червоногород (1448), Ковель (1518), Володимир-Волинський, Київ (1498) і Житомир (сер. XV ст.), Чигирин (1592), Канів (1600), Вінниця (1630). Із міст Лівобережної України цим правом користувались Чернігів, Стародуб, Ніжин, Переяслав, Остер, Козелець, Мглин, Погар, Полтава і Новгород-Сіверський. Магдебурзьке право було підтверджено при отриманні протекції московського царя у 1654 р. [44, С. 55; 42, С. 175], воно проіснувало на території України до 1831 р. [37, С. 233—235].

На підставі привілеїв про надання магдебурзького права українські міста одержували право адміністративного самоуправління, деякої господарської автономії [37, С. 226]. За правилами магдебурзького права головним органом самоврядування у містах ставала міська рада, яка, серед іншого, регулювала торгові операції, стежила за дотриманням правил оренди промислових закладів, організовувала роботу броварень, солодовень та інших промислів, що їм належали [42, С. 180; 45, С. 167—170]. Як відмічає Р.М. Лашенко, в українській історіографії висловлювалась думка, що польський уряд шляхом надання самоврядування за магдебурзьким правом хотів цим заходом врятувати міські громади від економічного занепаду, який мав місце внаслідок різних поборів і утисків з боку місцевих старост і замкових феодалів [37, С. 225]. До речі, Гетьманщина також у поодиноких випадках дбала про закріплення права магдебурзького за деякими з міст, намагаючись підтримати їх торговельне значення й економічний добробут [37, С. 233]. Наприклад, гетьман Кирило Розумовський наділив магдебурзьким правом Полтаву у 1752 р., Новгород-Сіверський у 1758 р. [44, С. 54].

Привілеї були головними і найважливішими документами в історії міст. До категорії привілеїв належав будь-який документ володаря держави (міста), адресований усьому місту чи його окремим владним структурам, громадам і громадянам. Такі привілеї мали обмежений час дії або могли бути довічними. Як правило, король, вступаючи на трон, підтверджував права і привілеї станів, міст, ок-

³ Проф. М. Чубатий описує таким чином цю подію [39, С. 23—24]: останній Галицько-Волинський князь Юрій Тройденевич видав у 1339 році грамоту на сяницьке в'їтвство для Бартка із Сандомира. За цією грамотою, зокрема, останній отримував у власність сяницький ринок з правом використовувати за своїм розсудом, право полювання і риболовлі, місто звільнено з-під державної адміністрації й суддівства. Цікаво, що в'їт міг вільно продати своє в'їтвство, причому такі згадки у грамотах на в'їтвство були непоодинокими [42, С. 174].

ремех представників нобілітету [26, С. 9; 27, С. 7]. Цікаво, що тогочасним законодавством встановлювалась відповідальність економічного характеру за здійснення окремих видів діяльності без привілею. Так, у Статуті Великого Князівства Литовського 1529 р. (п. 17 розділу «Про вольності шляхти і про розширення Великого Князівства Литовського») закріплено таке: «17. Тайные корчмы должны воеводами отбираться... постановляем и приказываем воеводам, старостам и всем державцам нашим..., чтобы они не допускали незаконно варить пиво в корчмах в неположенных местах, а особенно тем, кто не имел бы нашего пожалования по нашему листу или листу наших предков... приказываем, чтобы каждый из вас такие корчмы отбирал... забирали все те сосуды, в которых варят пиво, и доставляли бы их к нашему великокняжескому двору...» [46, С. 60].

В українській історичній науці в останнє десятиліття були систематизовані привілеї, які надавались містам Києву і Львову [26, 27]. Найпоширенішими привілеями економічного характеру за цими документами були дозволи на проведення ярмарків і торгів, міщани отримували право вільно курити горілку, варити пиво і мед⁴, торгувати заморськими винами [44, С. 55; 39, С. 151], створювати міську воскобійню, лазню, кухню [39, С. 149]. Так, привілеєм місту Києву 1498 р., підтвердженням 1514 р., запроваджувались у місті два щорічні ярмарки тривалістю сім днів [26, С. 34, 37], Львову привілеї на два ярмарки надано 1472 р. [27, С. 18]. У підтверджувальній грамоті на магдебурзьке право Сигізмунда I (1514) міщанам Києва надавалось виключне право тримати шинки, продавати в них горілку, мед, вино, а прибутки спрямовувати на потреби міста, а також право тримати крамниці і воскобійні [47, С. 52]. Привілеї Києву 1516 р. виводив з-під замкової юрисдикції ремісничі цехи [26, С. 35; 47, С. 52]. Для захисту прав київських міщан на торгівлю від приїжджих купців Сигізмунд III у 1619 р. особливим привілеєм дозволив їм вести торгівельні справи лише з міщанами [47, С. 60—61]. У літературі наводяться приклади магдебурзьких прав містечок на півночі Острозького повіту: містечко Межи-

річі (або Межиріч Острозький), яке отримало магдебурзький привілеї 18 лютого 1605 р., мало право на проведення двох ярмарків на рік та вільний продаж «питей». Аналогічно у містечку Аннопіль після отримання королівського привілею на проведення двох ярмарків на рік, значно поживався економічний розвиток [48, С. 1]. Луцьк і Львів отримали так зване право складу, за яким іноземні купці могли в місті продати свій товар лише оптом, а вроздріб продаж могли здійснювати лише місцеві купці; аналогічними були привілеї на гуртівні солі (Луцьк, Кременець), вина (Кам'янець, Могилів) [39, С. 151]. Цікаво, що пізніше, у 1757 р., Київський магістрат для Подолу та його околиць утворив посаду городничого, який, серед іншого, мав забезпечити монопольне право міщан на шинкування [47, С. 42].

За висновками проф. М. Чубатого, усі ці привілеї в силу ряду причин не змогли забезпечити економічний розвиток міст, і вони западають [39, С. 151]. Після Переяславських угод російські царі кілька разів (1654, 1661 р. та ін.) підтверджували попередні привілеї міщанам Києва, включно з правом на володіння перевозами, сіножатями, рибними ловами, корчмами і правом безмитної торгівлі, хоч поступово ці права звужувались. За часів Катерини II автономний міський лад було утрачено, а царський указ від 23 грудня 1834 р. «Про перетворення управління містом Києвом» знищив залишки автономії міста [47, С. 69—70, 81—83, 96, 101].

З другої половини XV ст. на теренах Великого Князівства Литовського набуває поширення практика надання *привілеїв цілим регіонам / областям*, яку на українських землях, зокрема Київщині й Волині, дослідив український науковець Вашук Д.П. [15]. Він визначає такі грамоти як законодавчі тексти судово-адміністративного, публічно-правового, приватно-правового, соціально-економічного характеру.

На окрему увагу заслуговує феномен *локаційних привілеїв*, які надавались новостворюваним містам. За своїм змістом такі привілеї дозволяли заснування міста, а також надавали новому місту міські права. Дуже ґрунтовно історію локаційного привілею на Волинських землях у XVI—XVII ст. дослідив Заяць А.Є. [17]. Значну увагу в локаційних привілеях приділено господарським справам (найперше торговим), наданню так званої волі, звільненню

⁴ Великі князі продавали права варіння гарячих напоїв і закладання корчем окремим особам, корпораціям або громадянам, оплата за які називалась капщиною [39, С. 204].

міщан від сплати мита і т. п. Згідно з дослідженнями вказаним автором привілеями десять міських поселень отримали право на проведення лише торгів, у сорока міських поселеннях локаційним привілеєм було дозволено проводити ярмарки і торги (наприклад, Вишгородок, Воронівці, Глухи, Городище, Дорогобуж, Звягель, Качин). Це найпоширеніші господарські надання. У більшості випадків міське поселення отримувало право проведення одного щотижневого торгу, в окремих випадках — від одного до чотирьох. У локаційному документі, наданому Кошовграду, було зазначено, які ґрунти і пуші отримають міщани для своїх потреб, де їм буде дозволено рубати дрова. У локаційному документі Немиричеву (1636) його власник Юрій Немирич обумовив надання земельних угідь під міські города, пуш для будівельних потреб, дозволив вільно виготовляти пиво, мед, звільнив міщан від «замкових тягарів», дозволив збирати на користь міщан помірно, надав місту торг та три ярмарки.

Цікавою є історія надання привілеїв *національним громадам* Львова (німецькій, єврейській, українській, польській, вірменській). Ще у 1356 р. привілей польського короля Казимира III зробив католицьких переселенців (насамперед німців) привілейованою національною громадою. Економічне надання у вигляді права на проведення торгів адресувалось у XIV—XV ст. насамперед католицькій громаді. Українській громаді надані політичні та економічні права нарівні з католиками привілеєм короля Сигізмунда Августа 20 травня 1572 р. (право вступати в цехи, працювати в будь-яких ремісничих цехах, торгувати будь-якими товарами в Речі Посполитій, право шинкування, продаж (крайня) сукна) [28, С. 5, 9]. Король Сигізмунд III 15 жовтня 1592 р. надав привілей Успенському братству на встановлення друкарні, підтверджений у 1639 р. Тоді братській друкарні надано право монополії на друкування книг кириличним друком у Львові. Цей привілей був корисним для прибутків братства [28, С. 11—12].

Вірменська громада у 1402 р. виклопотала привілей на торгівлю у всьому Польському королівстві. Привілеєм 1578 р. вірмени урівнені у правах з польськими міщанами (при торгівлі сукном, алкогольними напоями, зайнятті ремеслами і вступі в ремісничі цехи). Пізнішими привілеями 1600, 1651 р. умови торгівлі тка-

нинами, вином для вірмен змінювались [28, С. 16, 21, 22].

На окрему увагу заслуговують привілеї єврейській громаді. Для всіх євреїв Польського королівства основним документом у правовому статусі був статут князя Болеслава Побожного 1264 р., який став основою для подальших королівських надань. Статут Казимира III 1367 р. повторює цей статут і виділяє, серед іншого, торговий і кредитний привілей євреям. Декрети польського короля 1493, 1497, 1515 р. регулювали торгівлю євреїв волами і сукном, а декрет Сигізмунда I 1521 р. — ще й торгівлю воском і шкірою [28, С. 25—31]. Водночас польські королі захищали торговельні права міщан Києва від купців-євреїв, встановивши ряд відповідних обмежень і заборонивши їм на початку XVII ст. оселятися і будувати оселі в Києві [47, С. 60—61]. Прикметно, що у XIX ст. російські царі започаткували законодавчу підтримку прав купців-росіян у Києві [47, С. 100—101].

Історичним прототипом дозволів на будівництво можна вважати дозволи на будівництво замків, будівель на території замків великокняжих міст у Великому Князівстві Литовському [15; 42, С. 155].

У процесі становлення козацького землевладіння, що закріплювалось жалуваними грамотами намісника, великого князя чи короля, при отриманні у власність земель, лісів, озер землевласники одночасно наділялись у грамотах і правами полювання, риболовлі, винокуріння, шинкування [49, С. 90—103]. У пізніший історичний період відповідні права козаків, включно зі свободою зайняття промислами, підтверджувались Зборівським договором 1649 р. і Березневими статтями 1654 р. [49, С. 183]. Питання про дозвільні механізми для станів (окремих фізичних осіб, організацій) за часів Гетьманщини в науковій літературі поки що мало досліджено. Воно частково висвітлюється в дисертаційній роботі О.В. Горяги «Соціально-правовий статус козацької старшини Гетьманщини у другій половині XVII—XVIII ст.» [21]. У Гетьманщині козацька старшина отримувала законодавчо закріплені економічні привілеї. Зокрема, «...на законодавчому рівні за старшиною була закріплена свобода винокуріння та подальшого безмитного збуту горілки. Протягом тривалого часу старшина зберігала за собою право на безмит-

не виробництво та продаж меду, тютюну та інших товарів...» [21, С. 8].

Історик А.В. Гедьо досліджувала правовий статус ніжинської і маріупольської грецьких громад у період середини XVII—XIX ст. [16]. Автор вказує на наявність у грецьких громад прав і привілеїв у торгівлі, які надавались гетьманськими універсалами з часів Б. Хмельницького і до К. Розумовського.

У наступний період історичного розвитку українського народу привілеї регулювались у законодавстві Російської імперії. Правову природу, види, підстави виникнення й припинення привілеїв за тогочасним російським законодавством досліджував Д.І. Мейер [8, С. 260—270].

За часів Російської імперії привілеї визначали так: «...дарованные верховной самодержавной властью частному лицу или обществу, изъемят их от действия общих законов по тем предметам, по которым в этой привилегии содержатся точные определения» [8, С. 260]. Д.І. Мейер розумів привілеї як різновид права поряд із правом за загальним законом. Він класифікував привілеї на: 1) позитивні й негативні; 2) виключні й невиключні; 3) оплатні й безоплатні; 4) особисті й речові (чи реальні) (перші надаються безпосередньо особі і належать їй без будь-якого відношення до речі, другі пов'язуються з якоюсь річчю і належать особі саме по відношенню її до речі); 5) особисті привілеї поділяються на власне особисті й спадкові; 6) строкові й безстрокові; 7) сприятливі й несприятливі (залежно від того, надається виключення із загального закону на користь чи на шкоду привілейованої особи) [8, С. 260—263].

У досліджуваний історичний період привілеї надавались як виключення різноманітного виду і діяли в рамках різного роду суспільних відносин. Привілеями виступали, наприклад, звільнення від сплати мита, привілеї на винахід, відкриття, пільги окремим категоріям громадян чи юридичних осіб (наприклад, податкові пільги посольствам) [8, С. 261—264]. У числі привілеїв Д.І. Мейер згадує і привілеї у сфері господарювання: право забороняти іншим виробництво певних товарів, виключне право власника чи орендаря типографії на друк театральних афіш, привілеї на утримання аптеки, привілеї займатись певним промислом, що може надаватись різним суб'єк-

там і діяти для них в одному часовому проміжку [8, С. 261—265, 267]. Останній приклад дуже близький до сучасного розуміння прав за документами дозвільного характеру, що можуть надаватись одночасно на здійснення певного виду господарської діяльності різним суб'єктам, які виконали встановлені вимоги. Цікаво, що дослідник відмічав можливість передання привілейованою особою іншій особі здійснення привілею (не самого привілею) [8, С. 264—265].

По-сучасному звучать висновки Д.І. Мейєра, що хоча привілеї встановлюються актом законодавчої влади, однак немає потреби, щоби кожен окремий привілей встановлювався безпосередньо законодавчою владою. Остання може встановлювати тільки правила, за яких допускаються привілеї, а рішення щодо їх надання можуть прийматись органами виконавчої влади [8, С. 263]. Такий підхід до надання зацікавленим суб'єктам права на здійснення господарської діяльності фактично відповідає сучасному правовому регулюванню дозвільних відносин, у рамках якого законодавством визначені однакові для всіх суб'єктів господарювання умови отримання тих чи інших документів дозвільного характеру. Можна сказати, що вчений «піднявся» над своєю епохою, економічним укладом життя країни і визначив шлях для наступних поколінь правознавців у сфері правової регламентації дозвільних відносин у сфері господарювання.

У радянський період таке поняття, як привілеї, офіційно не застосовувалось. У сучасній науці привілеї радянської бюрократії досліджувались неодноразово [18—20, 23—25], однак вони не стосуються проблематики нашого дослідження.

Таким чином, в історичному минулому України отримання прав на здійснення господарської діяльності пов'язувалось насамперед з монаршими, у пізніший період — також і законодавчими привілеями окремим фізичним особам, станам суспільства, національним громадам, мешканцям окремих міст (територій) чи окремим власникам, організаціям, церквам. Тому не дуже коректним вважаємо акцентувати в теоретичних дискусіях з питань історії привілеїв тільки на соціально-правовому розумінні привілеїв, які в сучасній теорії права розглядаються як негативні виключення економічного і соціального характеру. На базі проведеного дослідження вбачаємо підстави гово-

рити про привілеї відносно господарських організацій, окремих фізичних осіб і пов'язувати формування дозвільного принципу здійснення окремих видів господарської діяльності в сучасному господарському законодавстві з історичним досвідом надання привілеїв у сфері торгової, ремісницької, промислової діяльності⁵.

Історичні прообрази прав за документами дозвільного характеру у середньовічний період історії України знайшли закріплення у магдебурзьких, локаційних привілеях та інших різновидах привілеїв того часу. Відповідні права надавались монархами у вигляді «милості» суверена обраним станам суспільства або населенню окремих міст чи навіть областей. З огляду на стан розвитку продуктивних сил, особливості економічної формації такі привілеї регулювали, насамперед, проведення ярмарок, торгів, виробництво пива, алкогольної продукції, сукна, підпорядкованість цехів і порядок вступу до цехів (що означало отримання права на здійснення певної ремісницької діяльності).

Повної аналогії у привілеїв і прав за сучасними документами дозвільного характеру немає і не може бути внаслідок суттєвої відмінності в економічних відносинах і їх правовому регулюванні в попередні історичні періоди і зараз. Різними є і носії прав, і обсяг прав, який вважається достатнім для них, і рівень розвитку економіки. Сучасна система права не відповідає середньовічній і пізнішим системам. Як зазначають теоретики права [9, С. 148], буржуазне право, на відміну від феодального, виключає поділ суспільства на стани і всі пов'язані з цими привілеї. Якщо зараз у системі права виокремлюються цивільне, торгове, кримінальне право, то в системі феодального права доцільно говорити про вотчинне, міське, церковне право тощо [50, С. 4]. На місце ленного, церковного та інших складових феодального права в умовах капіталізму приходять приватне й публічне право.

Однак уже в середньовіччі найвищий носій державної влади в країні — монарх — визначав, що окремі види діяльності не можуть здійснювати вільно всі суб'єкти, за своїм бажанням, для цього вони повинні отримати дозвіл,

монаршу милість — привілеїв. Мотиви таких дій монархів були пов'язані не з питаннями безпечності продукції, що виготовлятиметься на підставі привілею, чи іншими суспільно важливими міркуваннями, а обумовлювались логікою побудови тогочасного станового суспільства. Внаслідок цього привілеї не вимагали від адресатів підтвердження кваліфікації, наявності певної майнової бази, як це відбувається при отриманні документів дозвільного характеру. Якщо зараз документи дозвільного характеру видаються всім, хто виконав вимоги держави, оскільки ми живемо у суспільстві рівних осіб, і суб'єкти господарювання мають рівні права (ст. 6 ГК), то в історичному минулому займатись відповідною господарською діяльністю могли лише ті суб'єкти, яким надавався привілей, — зазвичай, дозвіл керівника держави.

Слід також розуміти, що поняття привілеїв за середньовічною системою джерел права охоплювало монарші дозволи у сфері політичних, соціальних, економічних, фінансових відносин. Привілеєм виступало і право на заснування міста, і звільнення від сплати певних податків або панщини, звільнення цехів від влади феодалів, право на проведення ярмарків тощо. У подальші історичні періоди привілеями вважались різноманітні виключення із загальних правил, які могли стосуватись регулювання як економічних, так і політичних та інших відносин. І для привілеїв торгового чи виробничого характеру, і для прав за документами дозвільного характеру змістом виступали / виступають правові можливості здійснювати окремі господарські операції або певні види господарської діяльності. Привілеї у середньовічний період адресувались як приватним особам, групам осіб, так і організаціям, жителям окремих міст, водночас права за дозвільними документами отримують зараз лише суб'єкти господарювання.

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Проаналізовані привілеї часів середньовіччя та наступних історичних епох за документами дозвільного характеру мають спільні і відмінні риси. Відмінності обумовлені різними історичними реаліями, в яких такі права отримуються, різницею у змісті та правовому регулюванні економічних відносин. Відрізняють аналізовані поняття насамперед особливий порядок набуття і реалі-

⁵ Для порівняння варто зазначити, що теорія привілеїв, як вважається [7], стала відправною для формування національних систем права інтелектуальної власності.

зації, а також рівність / нерівноправність у можливості отримання прав у сучасний період та в минулому. Сучасні уявлення про відкриті та однакові для всіх суб'єктів господарювання процедури та потенційну можливість отримання документів дозвільного характеру, рівний доступ для всіх суб'єктів господарювання до здійснення господарської діяльності незалежно від їх форми власності, організаційно-правової форми стали результатом серйозних трансформацій правових, політичних і соціальних ідеологій, обумовлені становленням у цивілізованих країнах правових держав із принципами рівності громадян, верховенства закону, формуванням ринкових відносин, для яких засадничою є підприємницька свобода, регулювання державою економічних відносин на засадах рівноправності суб'єктів господарювання і визнання можливості встановлення окремих виключень тільки на підставі актів органу законодавчої влади. Такою є логіка історичного розвитку: те, що за умов феодалізму надавалось як привілеї, в умовах буржуазного права, сучасної системи права постало як право рівних за статусом суб'єктів. Історичний процес є безперервним, і з огляду на викладене можна ставити питання про генетичні витоки прав, які надаються за документами дозвільного характеру, з інституту привілею.

Поглиблення уявлень про привілеї торгово-промислового характеру як історичні прототипи прав за документами дозвільного характеру пов'язуємо з визначенням особливостей прав за документами дозвільного характеру як окремої групи суб'єктивних прав, які отримуються визначеним колом суб'єктів з певною метою. Порівнюючи особливості таких прав з дослідженою в науці джерельною базою привілеїв, можна буде дійти більш обґрунтованих висновків щодо генезису прав за документами дозвільного характеру. Підкреслимо також, що наше дослідження не базується на аналізі першоджерел права, тому перспективним для обраної проблематики є аналіз фахового історика права.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Концепция совершенствования разрешительной системы в Республике Казахстан на 2009—2011 годы [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://adilet.zan.kz/rus/docs/P080001100>

2. Юркевич Памфіл. Історія філософії права. Філософія права. Філософський щоденник / Памфіл Юркевич. — Вид. 2-ге. — К. : Український світ, 1999. — 751 с.
3. Артеменко А.П. Вольність як «зразкова ідея» української правосвідомості / А.П. Артеменко // Гуманітарний часопис. — 2009. — № 4. — С. 5—11.
4. Апанасенко К.І. До питання про історію привілею в Україні / К.І. Апанасенко // Proceedings of the International Scientific and Practical Conference «The Top Actual Researches in Modern Science, Vol. I (July 18-19, 2015, Ajman, UAE)». — Dubai : Rost Publishing, 2015. — P. 52—55.
5. Мурза О.В. Співвідношення понять «правові пільги» та «привілеї» / О.В. Мурза // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. — 2012. — № 1 (56). — С. 32—39.
6. Малько А.В. Льготы: политико-правовой анализ / А.В. Малько // Общественные науки и современность. — 1996. — № 3. — С. 47—55.
7. Поленина С.В. Закон как средство реализации задач формирования правового государства / С.В. Поленина // Теория права: новые идеи. Вып. 3. — М. : Изд-во ИГиП РАН, 1993. — С. 13—22.
8. Мейер Д.И. Русское гражданское право : в 2 ч. — По испр. и доп. 8-му изд., 1902 / Д.И. Мейер. — М. : Статут, 2003. — 831 с.
9. Общая теория государства и права. Академический курс в 2-х томах / Под ред. проф. М.Н. Марченко. Том 2. Теория права. — М. : Зерцало, 1998. — 656 с.
10. Козюк М.Н. Правовое равенство и привилегия депутатской неприкосновенности / М.Н. Козюк // Личность и власть. Межвузовский сборник научных работ. — Ростов-на-Дону : Изд-во Рост. ВШ МВД, 1995. — С. 162—172.
11. Власть, демократия, привилегии // Вопросы философии. — 1991. — № 7. — С. 46—67.
12. Скуратович І.М. Система привілеїв у Польсько-Литовській державі: формування права-привілею / І.М. Скуратович // Форум права. — 2007. — № 3. — С. 245—250.
13. Морозова І.С. Теория правовых льгот : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01 / І.С. Морозова. — Саратов, 2007. — 449 с.
14. Безклубий О.І. Станова будова суспільства, привілеювані стани та особисті немайнові відносини у Великому Князівстві Литовському / О.І. Безклубий // Південноукраїнський правничий часопис. — 2013. — № 1. — С. 125—129.
15. Ващук Д.П. Обласні привілеї Волині та Київщини: генеза і функціонування в другій половині XV — першій третині XVI ст. : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / Д.П. Ващук; НАН України, Ін-т історії України. — К., 2005. — 18 С.
16. Гедьо А.В. Соціальний статус і розвиток господарства грецьких громад України середини XVII—XIX ст. : джерелознавчий аспект : автореф. дис. ... д-ра іст. наук : 07.00.06 / А.В. Гедьо; Донец. нац. Ун-т. — Донецьк, 2006. — 37 С.
17. Заяць А.Є. До історії правової локації волинських міст XVI — першої половини XVII ст.: Локаційні привілеї у Литовській і Волинській (Руській) метриках / А.Є. Заяць // Архіви України. — 2001. — № 4—5 (247). — С. 83—98.

18. Киридон П.В. Система пільг і привілеїв як органічна складова характеристики партійно-державної номенклатури Української РСР 1945—1964 років / П.В. Киридон // Історична пам'ять. — 2014. — № 30—31. — С. 93—102.
19. Кузьменко Ю.В. Номенклатура — привілейований клас українського радянського суспільства (друга половина 80—х — початок 90—х рр. ХХ ст.) / Ю.В. Кузьменко // Література та культура Полісся. — 2009. — Вип. 51. — С. 166 — 181.
20. Стешиц О.С. Пільги та привілеї керівної партійної номенклатури Української РСР у 1964—1985 рр.: матеріально-побутовий та лікувально-оздоровчий аспект / О.С. Стешиц // Література та культура Полісся. — 2012. — Вип. 71. — С. 222—233.
21. Горяга О.В. Соціально-правовий статус козацької старшини Гетьманщини у другій половині XVII—XVIII ст.: автореф. дис. канд. ... юрид. наук : 12.00.01 / О.В. Горяга; Одес. нац. юрид. акад. — Одеса, 2009. — 19 с.
22. Скуратович І.М. До питання про дворянські привілеї в Російській імперії (кінець XIX — початок ХХ ст.) / І.М. Скуратович // Форум права. — 2012. — № 2. — С. 621—627.
23. Скуратович І.М. Законодавче регулювання системи пільг і привілеїв в період укріплення командно-адміністративної системи управління (кінець 1920-х — 1930-ті роки) / І.М. Скуратович // Форум права. — 2008. — № 3. — С. 474—479.
24. Скуратович І.М. Зародження системи пільг і привілеїв у період становлення радянської влади (1918 р. — середина 1920-х рр.) / І.М. Скуратович // Форум права. — 2008. — № 2. — С. 437—441.
25. Дорошко М.С. Партійно-радянська номенклатура УРСР у 20 — 30-ті роки ХХ століття: автореф. дис. ... д-ра іст. наук : 07.00.01 / М.С. Дорошко; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. — К., 2004. — 34 с.
26. Привілеї Києва кінця XV — середини XVII ст. Дослідження. Тексти / Нац. акад. наук України [та ін.]; упоряд. Наталія Білоус; [відп. ред. Г.В. Боряк]. — К.: Простір, 2013. — 293 с.
27. Привілеї міста Львова (XIV—XVIII ст.) / Львів. від-ня Ін-ту укр. археографії та джерелознав. ім. М. Грушевського НАН України; упоряд. М. Капраль; наук. ред.: Я.Дашкевич, Р. Шуст. — Львів, 1998. — 640 с.
28. Привілеї національних громад міста Львова (XIV—XVIII ст.): 36. док. / ред.: Я.Дашкевич, Р. Шуст; Львів. від-ня Ін-ту укр. археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського НАН України. — Львів, 2000. — 575 с.
29. Шишка Р.Б. Привілеї як відправна позиція формування права інтелектуальної власності / Р.Б. Шишка // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. — 2001. — Вип. 15. — С. 195—200.
30. Словник іншомовних слів: 23 000 слів та термінологічних словосполучень / Уклад. Л.О. Пустовіт та ін. — К.: Довіра, 2000. — 1018 с.
31. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел]. — К.; Ірпінь: Перун, 2004. — 1440 с.
32. Толковий словарь живого великорусского языка в 4-х томах / [авт.-сост. Даль В.И.]. — М.: Русский язык, 1989. — Т. 3. — 555 с.
33. Лоха В.А. Еволюція соціальної структури та майновий стан населення Переяслава (1648—1785 рр.): автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / В.А. Лоха; Черкас. нац. ун-т ім. Б. Хмельницького. — Черкаси, 2008. — 20 с.
34. Галиця І. Системи управління привілеями та активізація інноваційного процесу / І. Галиця // Право та інновації. — 2008. — № 2. — С. 36—49.
35. Пиленко А.А. Право изобретателя / А.А. Пиленко. — М.: Статут, 2001. — 688 с.
36. Общая теория государства и права. Академический курс в 2-х томах. Отв. ред. проф. М.Н. Марченко. — Том 1. Теория государства / М.Н. Марченко. — М.: Зерцало, 1998. — 416 с.
37. Лашенко Р.М. Лекції з історії українського права. — Ч. 2. Литовсько-польська доба / Р.М. Лашенко. — К.: Україна, 1998.
38. Терлюк І.Я. Історія держави і права України (Доновітний час): Навчальний посібник / І.Я. Терлюк. — К.: Атіка, 2006. — 400 с.
39. Чубатий М. Огляд історії українського права: Історія джерел та державного права / М. Чубатий. — Мюнхен; Київ: Ноосфера, 1994. — 220 с.
40. Історія українського права / За ред. О.О. Шевченка / О.О. Шевченко. — К.: Олан, 2001. — 214 с.
41. Кульчицький В.С. Історія держави і права України: Підруч. для студ. вищ. навч. закл. / В.С. Кульчицький, Б.Й. Тишик. — К.: Ін Юре, 2007. — 624 с.
42. Сас П.М. Феодальні міста України в кінці XV — 60-х роках XVI в. / АН УРСР. Ін-т історії; Отв. ред. В.А. Смолий / П.М. Сас. — К.: Наук. думка, 1989. — 232 с.
43. Мірошніченко М.І. Державність і право України: генезис у європейському контексті (3 найдавніших часів до початку XIX ст.): Монографія / М.І. Мірошніченко. — К.: Атіка, 2006. — 544 с.
44. Василенко М.П. Право магдебургское // Василенко М.П. Вибрані твори у трьох томах: Том 2. Юридичні праці / М.П. Василенко. — К.: Юридична думка; Академперіодика, 2006. — 560 с. — С. 48—57.
45. Історія держави і права України. Підручник. — У 2-х томах. За ред. В.Я. Тація, А.Й. Рогожина, В.Д. Гончаренка / В.Я. Тацій, А.Й. Рогожин, В.Д. Гончаренко. — Том 1. — К.: Ін Юре, 2003. — 656 с.
46. Музиченко П.П. Практикум з історії держави і права України: Навч. посіб. / П.П. Музиченко, Н.І. Долматова, Н.М. Крестовська. — К.: Вікар, 2002. — 421 с.
47. Делімарський Р. Магдебурзьке право у Києві / Р. Делімарський. — К.: Соборна Україна, 1996. — 144 с.
48. Близняк М. Соціально-економічний розвиток містечок на півночі Острозького повіту в кінці XVIII ст. / М. Близняк // Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія "Історичні науки". — 2011. — Вип. 17. — С. 80—94.
49. Щербак В.О. Українське козацтво: формування козацького стану. Друга половина XV — середина XVII ст. / В.О. Щербак. — К.: КМ Academia, 2000. — 300 с.
50. Дембо Л.И. Земельные правоотношения в классово-антагонистическом обществе / Л.И. Дембо. — Л., 1954.

REFERENCES

1. The informational normative system of normative legal acts of Republic Kazakhstan (2009), "Conception of permissive system' improvement in Republic Kazakhstan in 2009-2011", available at: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/P080001100> (Accessed 20 Jan. 2016).
2. Yurkevych, P. (1999), *Istoriia filosofii prava; Filosofii prava; Filosofs'kyj schodennyk* [History of the philosophy of law; Philosophy of law; Philosophical diary], 2nd ed, Ukrains'kyj svit, Kyiv, Ukraine.
3. Artemenko, A.P. (2009), "Freedom as exemplary idea of Ukrainian legal consciousness", *Humanitarnyj chasopys*, vol. 4, pp. 5-11.
4. Apanasenko, K.I. (2015), "On the question about privilege's history in Ukraine", *Proceedings of the International Scientific and Practical Conference "The Top Actual Researches in Modern Science"*, vol. I, Ajman, UAE, July 18-19, pp. 52-55.
5. Murza, O.V. (2012), "Correlation of concepts "legal benefit" and "privilege", *Visnyk KhNUVS*, vol. 1 (56), pp. 32-39.
6. Mal'ko, A.V. (1996), "Benefits: political and legal analysis", *Obshchestvennye nauki i sovremennost'*, vol. 3, pp. 47-55.
7. Polenina, S.V. (1993), "Law as means of realization of tasks for a formation of the legal state", *Teoriya prava: novye idei* [The theory of law: new ideas], vol. 3, Institute of state and law of RAS, Moscow, Russia, pp. 13-22.
8. Mejer, D.I. (2003), *Russkoe grazhdanskoe pravo* [Russian civil law], on 8th ed, Statut, Moscow, Russia.
9. Marchenko, M.N. (1998), *Obshhaja teoriya gosudarstva i prava* [Common theory of state and law], vol. 2, Zercalo, Moscow, Russia.
10. Kozjuk, M.N. (1995), *Pravoe ravenstvo i privilegija deputatskoj neprikosnovennosti* [Legal equality and parliamentary privilege], *Lichnost' i vlast'* [The identity and power], pp. 162-172, Rostov's High School of MIA, Rostov-na-Donu, Russia.
11. "Power, democracy, privileges", *Voprosy filosofii*, 1991, vol. 7, pp. 46-67.
12. Skuratovych, I.M. (2007), "System of privileges in Polish-Lithuanian state: formation of law-privilege", *Forum prava*, [Online], vol. 3, pp. 245-250, available at: <https://scholar.google.com.ua> (Accessed 10 Jan. 2016).
13. Morozova, I.S. (2007), "Theory of legal benefits", Abstract of Doctor's dissertation, Law, Saratov's state academy of law, Saratov, Russia.
14. Bezklubyj, O.I. (2013), "Class structure of society, privileged classes and private non-material relations in Great Lithuanian Principality", *Pivdenoukrains'kyj pravnychyj chasopys*, vol.1, pp. 125-129.
15. Vaschuk, D.P. (2005), "Regional privileges of Volyn and Kyivschyna: genesis and functioning in second half of XV — first third of XVI centuries", Ph.D. Thesis, History of Ukraine, National academy of sciences, Institute of history, Kyiv, Ukraine.
16. Hed'o, A.V. (2005), "Social status and development of households of Greek communities in Ukraine in half of XVII-XIX centuries: aspect of source study", L.L.D. Thesis, Archaeology, Donetsk national University, Donetsk, Ukraine.
17. Zaiats', A.Ye. (2001), "For history of legal location of Volyn's towns in XVI — first half of XVII centuries: locational privileges in Lithuanian and Volyn's (Russkiy) metricks", *Arkhivy Ukrainy*, vol. 4-5 (247), pp. 83-98.
18. Kyrydon, P.V. (2014), "System of benefits and privileges as organic part of characteristic of party state nomenclature of Ukrainian SCR in 1945-1964", *Istorychna pam'iat'*, vol. 30-31, pp.93-102.
19. Kuz'menko, Yu.V. (2009), "Nomenclature — privileged class of Ukrainian soviet society (second half of 80th — turn of 90th of XX century)", *Literatura ta kul'tura Polissia*, vol. 51, pp. 166-181.
20. Steshyts, O.S. (2012), "Benefits and privileges of governing party nomenclature of Ukrainian SCR in 1964-1985: material domestic and medicated aspect", *Literatura ta kul'tura Polissia*, vol. 71, pp. 222-233.
21. Horiaha, O.V. (2009), "Social legal status of cossack's starshyna of Het'manshyna in second half of XVII-XVIII centuries", Ph.D. Thesis, Theory and history of state and law, Odessa national juridical academy, Odessa, Ukraine.
22. Skuratovych, I.M. (2012), "On the question about nobiliary privileges in Russian empire (end of XIX — turn of XX centuries)", *Forum prava*, [Online], vol. 2, pp. 621-627, available at: <https://scholar.google.com.ua> (Accessed 11 Jan. 2016).
23. Skuratovych, I.M. (2008), "Legal regulation of the system of benefits and privileges in years of reinforcement of administrative command system (end of 1920th — 1930th)", *Forum prava*, [Online], vol. 3, pp. 474-479, available at: <https://scholar.google.com.ua> (Accessed 11 Jan. 2016).
24. Skuratovych, I.M. (2008), "Genesis of the system of benefits and privileges in period of becoming of soviet power (1918 — half of 1920th)", *Forum prava*, [Online], vol. 2, pp. 437-441, available at: <https://scholar.google.com.ua> (Accessed 11 Jan. 2016).
25. Doroshko, M.S. (2004), "Party soviet nomenclature of USCR in 20th — 30th of XX century", L.L.D. Thesis, History of Ukraine, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine.
26. Boryak, G.V. (2013), *Pryvilei Kyieva kintsia XV — seredyiny XVII st. Doslidzhennia. Teksty* [Kyiv's privileges of the end of XV — half of XVII centuries], Prostir, Kyiv, Ukraine.
27. Dashkevych, Ya. and Shust, R. (1998), *Pryvilei mista L'vova (XIV — XVIII st.)* [Privileges of the town L'viv (XIV — XVIII centuries)], Mykhajlo Hrushevs'kyj Institute of Ukrainian archeography and source study of NAS of Ukraine, L'viv, Ukraine.
28. Dashkevych, Ya. and Shust, R. (2000), *Pryvilei natsional'nykh hromad mista L'vova (XIV — XVIII st.): Zb. dok.* [Privileges of national groups of the town L'viv (XIV — XVIII centuries): collection of documents], Mykhajlo Hrushevs'kyj Institute of Ukrainian archeography and source study of NAS of Ukraine, L'viv, Ukraine.
29. Shyshka, R.B. (2001), "Privileges as a start position of the formation of the law of intellectual property", *Visnyk KhNUVS*, vol. 15, pp. 195-200.
30. Pustovit, L.O. and others (2000), *Slovnnyk inshomovnykh sliv: 23 000 sliv ta terminolohichnykh slovospoluchen'* [Dictionary of foreign words: 23 000 words and terminological word combination], Dovira, Kyiv, Ukraine.
31. Busel, V.T. (2004), *Velykyj tlumachnyj slovnnyk suchasnoi ukrains'koi movy* [Big explanatory dictionary of contemporary Ukrainian language], Perun, Kyiv and Irpin', Ukraine.

32. Dal', V.I. (1989), *Tolkovyj slovar' zhivogo velikoruskogo jazyka v 4-h tomah* [Explanatory dictionary of alive Russian language in 4 volumes], vol. 3, Russkij jazyk, Moscow, USSR.
33. Lokha, V.A. (2008), "Evolution of social structure and material status of Pereyaslav's population (1648-1785)", Ph.D. Thesis, Theory and history of state and law, Bohdan Khmel'nyts'kyj National university of Cherkassy, Cherkassy, Ukraine.
34. Halysia, I. (2008), "Systems of management by privileges and activization of innovative process", *Pravo ta innovatsii*, vol. 2, pp. 36-49.
35. Pilenko, A.A. (2001), *Pravo izobretatelja* [Law of inventor], Statut, Moscow, Russia.
36. Marchenko, M.N. (1998), *Obshhaja teorija gosudarstva i prava* [Common theory of state and law], vol. 1, Zercalo, Moscow, Russia.
37. Laschenko, R.M. (1998), *Lektsii z istorii ukrains'koho prava* [Lectures from the history of Ukrainian law], part 2, Ukraina, Kyiv, Ukraine.
38. Terliuk, I.Ya. (2006), *Istoriia derzhavy i prava Ukrainy (Donovitnij chas)* [History of state and law of Ukraine (before recent times)], Atika, Kyiv, Ukraine.
39. Chubatyj, M. (1994), *Ohliad istorii ukrains'koho prava: Istoriia dzherel ta derzhavnoho prava* [Review of Ukrainian law' history: History of sources and state law], Noosphera, Munkhen and Kyiv, Germany and Ukraine.
40. Shevchenko, O.O. (2001), *Istoriia ukrains'koho prava* [History of Ukrainian law], Olan, Kyiv, Ukraine.
41. Kul'chyts'kyj, V.S. and Tyschuk, B.J. (2007), *Istoriia derzhavy i prava Ukrainy* [History of state and law of Ukraine], In Yure, Kyiv, Ukraine.
42. Sas, P.M. (1989), *Feodal'nye goroda Ukrainy v konce XV — 60-h godah XVI v.* [Feudal towns of Ukraine in the end of XV — 60th of XVI centuries], Naukova dumka, Kyiv, Ukraine.
43. Miroshnychenko, M.I. (2006), *Derzhavnist' i pravo Ukrainy: henezys u ievropejs'komu konteksti (Z najdavni-shykh chasiv do pochatku XIX st.)* [Statehood and law of Ukraine: genesis in European context (From earliest times to beginning of XIX century)], Atika, Kyiv, Ukraine.
44. Vasylenko, M.P. (2006), *Pravo magdeburgskoe* [Magdeburg's law] *Vybrani tvory u tr'okh tomakh* [Selected works in three volumes], vol. 2, Yurydychna dumka and Akadem-periodyka, Kyiv, Ukraine.
45. Tatsij, V.Ya., Rohozhyn, A.J. and Honcharenko, V.D. (2003), *Istoriia derzhavy i prava Ukrainy* [History of state and law of Ukraine], In Yure, Kyiv, Ukraine.
46. Muzychenko, P.P., Dolmatova, N.I., and Krestovs'ka, N.M. (2002), *Praktykum z istorii derzhavy i prava Ukrainy* [Book for workshops on history of state and law of Ukraine], Vikar, Kyiv, Ukraine.
47. Delimars'kyj, R. (1996), *Mahdeburz'ke pravo u Kyievi* [Magdeburg's law in Kyiv], Soborna Ukraina, Kyiv, Ukraine.
48. Blyzniak, M. (2011), "Social economical development of towns on the North of Ostrog's povit in the end of XVIII century", *Naukovi zapysky Natsional'noho universytetu "Ostroz'ka akademiia". Seriia "Istorychni nauky"*, vol. 17, pp. 80-94.
49. Scherbak, V.O. (2000), *Ukrains'ke kozatstvo: formuvannia kozats'koho stanu. Druha polovyna XV — seredyna XVII st.* [Ukrainian cossacks: formation of cossack's class. Second half of XV — half of XVII centuries], KM Academia, Kyiv, Ukraine.
50. Dembo, L.I. (1954), *Zemel'nye pravootnoshenija v klasovo-antagonisticheskom obshhestve* [Land relation in class antagonistic society], Leningrad, USSR.

Надійшла 11.01.2016

Е.И. Апанасенко

Черниговский национальный технологический университет, г. Чернигов

ТОРГОВЫЕ И ПРОМЫШЛЕННЫЕ ПРИВИЛЕГИИ КАК ИСТОРИЧЕСКИЕ ПРОТОТИПЫ ПРАВ, ПРЕДОСТАВЛЯЕМЫХ ДОКУМЕНТАМИ РАЗРЕШИТЕЛЬНОГО ХАРАКТЕРА

Исследованы привилегии в сфере торговли и производства, которые предоставлялись отдельным лицам, условиям, организациям в разные периоды украинской истории. Автор высказывает гипотезу и пытается проанализировать, не послужили ли такие привилегии историческим образом прав, предоставляемых документами разрешительного характера.

Ключевые слова: привилегия, документ разрешительного характера, разрешительная система в сфере хозяйственной деятельности, разрешительные правоотношения, права субъектов хозяйствования.

K.I. Apanasenko

Chernihiv National University of Technology, Chernihiv

TRADE AND INDUSTRIAL PRIVILEGES AS HISTORICAL PROTOTYPES OF RIGHTS PROVIDING BY PERMIT DOCUMENTS

The object of the investigation are privileges that were been receiving by some persons, classes and organizations in a sphere of trade and production in different periods of Ukrainian history. Author proposes hypothesis and tries to analyze whether privileges became historical prototypes of rights providing by permit documents.

Key words: privilege, permit document, permit system in a sphere of economic work, permit relations, rights of economic subjects.